

Katveesta keskiöön – tilattomien maaseutuyhteiskunta

Arvio teoksesta Miettinen, Riikka & Ella Viitaniemi (toim.). *Reunamailla. Tilattomat Länsi-Suomen maaseudulla 1600–1800. Historiallisia Tutkimuksia* 278. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 2018. 540 s. ISBN 978-951-858-014-3.

Antti RiihÄ

FT, tutkijatohtori, Riikka Miettisen ja FT, tutkija, Ella Viitaniemen toimittama artikkelikokoelma *Reunamailla* puretuu kahdentoista artikkelin ja liki 550 sivun voimin tilattomuuteen ja tilattomien elÄmän kiemuroihin ja kipupisteisiin Länsi-Suomen maaseudulla 1600-luvulta 1800-luvun alkuun. Maantieteellisesti tutkimusalue ulottuu Varsinais-Suomesta Pohjanmaalle, Hämeeseen ja osin Uudellemaalle. Teoksen avaa tutkimustematiikkaan pureutuva johdanto-osuus, ja päättÄÄ tiivis teoksessa käsiteltyjä tilattomuuden merkityksiÄ ja mahdollisuuksia yhteenvetÄvä loppukatsaus. Teoksessa on sen toimittajien lisäksi kaikkiaan kahdeksan eri kirjoittajaa. Kuten jo esipuheessa todetaan, kattava joukko kirjoittajia tuo väistÄmättÄ mukanaan ”monipuolista ja laajaa osaamista tilattomuuden eri osa-alueista” (s. 7). Keskeinen kirjoittajajoukkoa yhdistÄvä tekijÄ on nimenomaan se, ettÄ jokaisen tutkimusintressit ovat kietoutuneet eri näkökulmista artikkelikokoelman tutkimustehtävÄän. Kirjoittajien aiemman tutkimuksen luettelointi ei palvele tässä tehtävÄän, sillä kunkin asiantuntemus aihepiiristä käy yksinkertaisesti ilmi jo artikkeleiden kirjallisuusluetteloista.

Koko teoksen ydinkysymys on, millainen merkitys ja asema tilattomilla oli Länsi-Suomen maaseudulla ajanjaksolla 1600–1800. SitÄ lähestytÄän neljän teeman kautta: (1) tilattomien merkitys ja asema työvoimana, (2) tilattomien suhde maaomistukseen ja -käyttöön, (3) tilattoman väestön kategorisointi, ja (4) sosiaalinen liikkuvuus ja tilattomuus elÄmÄnvaiheena (s. 9). Teoksen tutkimuskysymyksen motivointi lukijalle ei vaadi suuria ponnisteluja, sillä kuten heti johdannon alussa tuodaan esiin, perinteistä (suomalaista) historiakuvaa hallitsee käsitys maanviljelyn ja -omistuksen kautta muotoutuneesta homogeenisestä ja staattisesta sääty- ja talonpoikaisyhteiskunnasta. Artikkelikokoelman kunnianhimoinen tavoite on käsitellä kaikkia tilattomien ryhmiÄ ja muodostaa kokonaiskuva tilattomuudesta sen kaikessa monimuotoisuudessaan (s. 8). Heti perÄän todetaan kuitenkin, ettÄ tilattomat muodostivat erittÄin heterogeenisen ryhmän, jolloin kaikkien sen ryhmien erityspiirteiden tarkastelu kuulostaa

mahdottomalta tehtävältä. Omat rajoitteensa kaiken tutkimiselle asettaa jo sekin, että teos keskittyy läntisen Suomen tilattomaan väestöön. Näin ollen tarkastelun ulkopuolelle jätetään sekä itäinen Suomi omine esimerkiksi valtapoliittisista muutoksista johtuvine erityispiirteineen että kaupungit.

Erilaisten rajausten tekeminen on ymmärrettävästi välttämätöntä, ja teoksen aika- ja maantieteellinen perspektiivi on jo näinkin vähintäänkin tarpeeksi laaja ja uusia näkökulmia tilattomuuden eri puoliin avaava. Teoksen johdanto antaa kaikkiaan hyvän pohjan sitä seuraavien artikkeleiden läpikäymiselle, vaikka lukija jää hieman kaipaamaan lisää tietoa tilattomien tutkimusta yhdistävistä lähdeaineistoista ja niitä koskevista (lähde)kriittisistä havainnoista. Esimerkiksi seurakunnallista lähdeaineistoa hyödynnetään useassa teoksen artikkelissa. Kuten teoksen päätännössä todetaan, sen artikkeleissa tehty tutkimus ”edellyttää monipuolisten lähdesarjojen ja menetelmien luovaa yhdistelyä” (s. 518). Toisaalta olisi ollut mielenkiintoista lukea koko teosta läpäiseviä linjauksia siitä, kuinka artikkelien näkökulmat eroavat ”perinteisestä” ylhäältä alaspäin rakentuvasta maalaisyhteiskuntaa käsittelevästä historiakäsityksestä.

Tarpeellisia ja yhteisöissään tunnettuja

Artikkelikokoelma osoittaa, ettei tilattomuudelle ole mahdollista antaa kaiken kattavaa määritelmää. Teoksessa maaseudun tilattomiksi luokitellaan talonpoikaiseen väestöön kuulunut henkilö, jonka erotti varsinaisista talonpojista sekä erinäisten oikeuksien (merkittävimpana maaomistus- ja hallintaoikeus ja sitä seuranneet muut poliittiset oikeudet) että velvollisuuksien puute. Teoksen ensimmäisen osan, *Ytimesä*, avaava FT, dosentti, Jorma Wilmin 1700-luvun jälkipuoliskon maaseudun palkollisia ja heidän sosiaalista nousuaan käsittelevä artikkeli on sananmukaisesti teoksen tutkimustematiikan keskiössä. Yleensä iältään nuoret 15–25-vuotiaat ja naimattomat palkolliset olivat välttämätön ja näkyvä osa Länsi-Suomen maaseutuväestöä. Palkolliset olivat 1600–1700-lukujen läntisen Suomen suurin työikäinen maaton joukko, joka kuten Wilmi toteaa, ”etsi koko ajan mahdollisuutta ankkuroitu paikoilleen ja edetä sosiaalis-taloudellisessa turva-asteikossa” (s. 87).

FT, tutkijatohtori, Merja Uotila keskittyy artikkelissaan maaseutukäsityöläisten sosiaaliseen asemaan Hollolan pitäjässä Uudenmaan ja Hämeen läänissä pitäjänkäsityöläisinstituution vakiinnuttua 1700-luvun jälkipuoliskolta eteenpäin. Vaikka pitäjänkäsityöläisten ryhmä oli pitkään yleisesti Suomessa varsin pieni ei se tarkoittanut, etteikö maaseudulla olisi harjoitettu laajalti käsityötä. Uotila osoittaa, että käsityöläiset olivat yhteisöissään arvostettuja jäseniä erilaisten taitojensa vuoksi. Tilattomaan väestöön kuuluneet usein taustaltaan talonpoikaiset maaseudun käsityöläiset olivatkin hierarkkisesti yleensä pitäjien työ- ja itsellistä väestön yläpuolella.

FT, vapaa tutkija, Heikki Vuorimiehen artikkeli torppaansa viljelleistä, mutta myös eri tarpeisiin maaseutuyhteisöjen työvoimana toimineista ruotusotilaista ja FT, tutkija, Sofia Gustafssonin artikkeli ruotusotilaiden vaimoista ja leskistä muodostavat mielenkiintoisen sotalaitoksen välillisiä vaikutuksia maaseutuyhteisöissä kuvaavan kokonaisuuden. Paitsi ruotusotilaiden määrä mutta myös se, että heistä oli yleisesti naimattomia vain muutama prosentti, kertoo jo itsessään kyseisten ryhmien merkityksestä varhaismodernin ajan suomalaisella maaseudulla. Kuten molemmissa

teksteissä käy ilmi, kyseessä olevia aiheita on sivuttu aiemmin vain niukasti tutkimuksessa. Samalla, kuten Gustafsson tuo artikkelissaan esiin, 1700-luvun sotilaan vaimon elämään saattoi osua niin leskeksi jääminen, avioero kuin myös uusi avioliitto. Vaikka uusi liitto solmittiin useimmin entisen tapaan sotilaan kanssa, oli leskillä muitakin sosiaalisia mahdollisuuksia uuden avioliiton suhteen. Perinteinen staattinen näkemys maaseudun elämäkulusta varhaismodernilla ajalla tulee molemmissa artikkeleissa usein eri tavoin haastetuksi.

Kaatoluokkaiset ja pohjasakka

Teoksen toisen osan, *Kylänloppuiset*, aloittaa Riikka Miettisen laaja artikkeli, joka keskittyy itsellisyyden ja *inhyses*-määritelmän sisältöön ja merkitykseen. Itsellisten ryhmää yhdisti se, että kruunun näkökulmasta kyseinen joukko tilatonta väestöä ei sopinut olemassa olleisiin perinteisiin luokitteluihin. Kuten Miettinen toteaa, he olivat ”maaoikeuksien hallinnan, säätyjen ja vuositoimen ulkopuolella” (s. 211), mikä rajasi suuren osan muista tilattomien joukkoon kuuluneista henkilöistä pois itsellisten kategoriasta. Mielenkiintoisena tietona Miettinen tuo esiin myös sen, että 1600-luvun läntisen Suomen maaseudun itsellisistä suuri osa oli sotaväessä palvelleiden miesten leskiä. Mikäli itselliset kuuluivat varhaismodernilla ajalla ”hallinnolliseen kaatoluokkaan” olivat irtolaiset, kuten FT, dosentti, Panu Pulma toteaa artikkelissaan, ”yhteiskunnan pohjasakkaa”. Irtolaisuus oli leima, joka oli määrätty hallinnollisella tuomiolla. Irtolaisen asemasta ei ollut helppoa ponnistaa ylöspäin 1700-luvun länsisuomalaisella maaseudulla, sillä heidän osoitteena oli armeija, kruunun pakkotyö tai palvelus irtolaisen ilmiantaneen alaisuudessa. Ilmapiiiri oli kuitenkin vähitellen muuttumassa, tosin esimerkiksi töiden perässä pitäjiä kiertäneiden nuorten miesten näkökulmasta kehitys oli hyvin hidasta. Muutokseen oli omat vaikutuksensa niin 1700-luvun Suomen väestönkasvulla kuin myös vähitellen hankalaksi osoittautuneella länsisuomalaisella perinteellä, jonka mukaan maatilan peri vanhin poika sisarusten joutuessa hankkimaan elantonsa muin keinoin ja tavoin.

Riikka Miettisen toisessa artikkelissa vaivaisista ja työkyvyttömistä uuden ajan alun maaseudulla kysytään, mitä oli vaivaisuus (aikalaismääritelmä) tai työkyvyttömyys (nyky-termi, joka pitää sisällään myös vaivaisuuden) ja keitä näihin kategorioihin luettiin. Vaivaisuuden ja työkyvyttömyyden määrittely osoittautuu yleisemmällä tasolla ymmärrettävästi perin monisyiseksi. Työkyvyttömiä määräksi voidaan yleisesti kuitenkin arvioida 1600–1700-luvuilla noin 5–10 prosenttia pitäjien henkikirjoitetusta väestöstä. Kuten Miettinen toteaa, joukko oli paikallisesti näkyvä, sillä vain harva sairas, vammainen tai työkyvytön oli tarpeen tai edes mahdollista eristää yhteisöistään esimerkiksi hospitaaleihin tai vaivaistupiin. Teoksessa käsiteltyjen muiden yhteiskunnan ja pienyhteisöiden ”reunamailla” eläneiden ryhmien tavoin työkyvyttömyyden tai vaivaisuuden leima ei ollut välttämättä pysyvä.

Viljelijä vailla omaa maata

Teoksen kolmannen osan, *Maanviljely ja tilattomat*, tutkimustehtäväksi määritellään artikkelikokoelman johdannossa (s. 18) keskittyä tilattomien suhteeseen maankäyttöön ja viljelyyn. On tärkeää pitää mielessä, että myös tilattomat osallistuivat lähes poikkeuksetta eri tavoin maanviljelyn ja maatalouden harjoittamiseen. FT,

tutkijatohtori, Petri Talvitie nostaa isojaon vaikutuksia tilattomien asemaan tutkivassa artikkelissaan esiin neljä tutkimuskirjallisuudessa esitettyä isojaon keskeistä haettavaikutusta. Isojako oli tärkeä reformi, jolla oli omat vaikutuksensa myös tilattoman väestön asemaan, vaikka he eivät maata omistaneetkaan. Aiempien yhteismaiden jakaminen lohkoihin merkitsi sitä, että tilattomien asumukset ja viljelmät sijoittuivat jatkossa jonkun omistamalle yksityiselle maalle. Tilattomien ”yläluokka” eli torpparit, käsityöläiset ja ruutusotilaat selvisivät isojaosta usein tonttien ja tilusten siirroilla. Itsellisten tulevaisuuden asuinjärjestelyt riippuivat sen sijaan siitä, miten maanomistaja suhtautui heihin ja entisiin nautintaoikeuksiin. Kiistatilanteissa itsellisillä ei ollut juuri laillisia keinoja puolustaa entistä asumustaan.

Ella Viitaniemi keskittyy artikkelissaan puolestaan vuokraviljelijäväestön eli torppareiden ja lampuotien maanvuokraukseen erityisesti työvoima- ja sosiaalikesymyksenä. Kokonaista tilaa vuokranneiden lampuotien ryhmä syntyi käytännössä 1600-luvulla, jolloin jatkuvat sotarasitukset ja toistuvat katovuodet ajoivat tiloja ahtaalle. Maksukyvyttömät perintötilat menettivät sukuoikeuden kruunulle, joka taas läänitti ne eteenpäin aatelistolle. Perintötalonpojasta kruununtalonpojaksi muuttuneesta viljelijästä tuli näin aateliston alainen vuokraviljelijä (lampuoti). Isoreduktiossa pääosa talonpojista palasi takaisin kruunun verottamiksi talonpojiksi, mutta lampuodiksi vajoamisen vaara väistyi lopullisesti vasta vuoden 1789 yhdistys- ja vakuuskirjan myötä. Torpparilaitoksen kasvun Viitaniemi liittyy totutusti tarpeeseen kasvattaa valtakunnan viljantuotantoa. Samoin torpilla nähtiin jo omana aikanaan olevan väestönkasvua lisäävä merkitys. Torpparilaitoksen ongelmien kärjistymisen rajautuu artikkelin tutkimusajan ulkopuolelle.

Aleneva sosiaalinen kierto

Lukijan ehdittyä artikkelikokoelman loppupuolelle hänelle on käynyt selväksi, että tilattomaksi päätyminen tapahtui kärjistäen sanottuna heti syntymässä. Sen jälkeen tilannetta oli toki mahdollista yrittää paikata eri tavoin. Teokseen paikoin sisään kirjoitettu oletamus, jonka mukaan tilattomuus oli elämäntilanne, josta piti pyrkiä ylöspäin saa erisuuntaisia esimerkkejä teoksen neljännessä osassa *Kohti tilattomuutta*. Ella Viitaniemen artikkeli keskittyy Pirkkalan kirkkoherran tyttären elämäntilanteeseen esimerkkinä pappisperheestä ja sosiaalisesta selviytymisestä 1700–1800-lukujen taitteen Länsi-Suomessa. Aihe on mielenkiintoinen ja artikkeli tuo mukanaan tietoja säädyn merkityksestä ja säädyn odotusten täyttämisestä. Lukija joutuu kuitenkin pohtimaan tekstiä lukiessaan, ovatko papiston koulutukseen, lukumäärään, palkkaukseen tai Kankaanpään kappelin perustamiseen liittyvät tekstiosuudet tarpeellisia tietoja koko teoksen tutkimuskysymyksen kannalta. Elämä kappalaisena oppi- ja tai jopa osin pappissäädyn reunamailla osoittaa kuitenkin hyvin sen, että maaseudulla eli maanviljelyllä eläneen tilattoman väestön ohessa muitakin maattomia toimijoita.

FT, tutkija, Tiina Miettisen artikkeli 1700-luvun lopun epäsäätyiseistä suhteista ja aviottomista lapsista keskittyy Hauhossa ja sen lähialueilla syntyneiden aviottomien lasten vanhempiin ja heidän asemaansa yhteisöissään. Epäsäätyisyys merkitsee artikkelissa suhdetta, joka syntyi yleensä piian ja säätyläismiehen välille. Muistamisen arvoista on myös se, että avioton lapsi seurasi aikuisena äitinsä säätyä. Kattavasti

tutkimustehtäväänsä suku- ja henkilöhistoriallisesta näkökulmasta tarkasteleva artikkeli eksyy paikoin harmillisen kauas koko artikkelikokoelman tematiikasta. Mielenkiintoista on toki lukea, että säätyjen reunamilla eläneet ihmiset pyrkivät avioitumaan keskenään, mikä merkitsi ilmeistä tarvetta vaalia edes syntyperän rippeitä. Toisaalta avioton syntyperä ei ainakaan lähdeaineistojen perusteella vaikeuttanut tai suuremmin häirinnyt avioitumista tai elämää tilattomien keskuudessa länsisuomalaisella maaseudulla.

Teoksen neljännen osan päättävä FT, tutkijatohtori, Ulla Koskisen talonpoikaiseliitin sosiaalista asemaa käsittelevä artikkeli keskittyy, kuten Koskinen toteaa, tilattomuuden sijaan ”sosiaaliseen liikkeeseen”, ja tarkemmin määriteltynä sosiaaliseen laskuun. Tutkimuskohteena on 1500–1600-lukujen mahtitalonpoikien ajautuminen talonpoikaiston reunamaille heidän syyllistyttyä väkivaltarikoksiin. Koskisen artikkeli sitoutuu hyvin teoksen neljännen luvun yhteyteen, kun se tuo osaltaan esiin, että siirtymä ylhäältä alaspäin oli mahdollista paitsi omilla toimilla – kuten väkivaltaisuuksilla –, mutta myös yhteiskunnallisten toimenpiteiden seurauksena. Niistä on esimerkkinä vaikkapa 1600-luvun läänityspolitiikka, joka heikensi paikallisten mahtitalonpoikien asemaa paikallisyhteisöissä.

Reunamailla – tuhti tietopaketti

Reunamailla on artikkelikokoelma, joka on ehdottomasti lukemisen arvoinen ja ansainnut paikkansa tutkimuskentällä. Tekstit ovat yleisesti ottaen hyvin kirjoitettuja, vaikkakin paikoin silmään osuu aktiivin ja passiivin käytön eroavaisuuksia artikkelien välillä. Samoin muutamissa kohdin artikkelien tutkimusajat karkaavat reilustikin teoksen alaotsikkoon sijoitetun aikavälin 1600–1800 ulkopuolelle. Yleisesti artikkeleiden huomion keskipisteessä ovat 1700-luvun tapahtumat jo lähdeaineistojen luomien rajoitteiden vuoksi. Lopuksi on vielä todettava, ettei teos täytä sen kunnianhimoista tavoitettaan käsitellä kaikkia tilattomien ryhmiä ja muodostaa kokonaiskuva tilattomuudesta sen kaikessa monimuotoisuudessaan. Sitä ei voi pitää kuitenkaan suurena puutteena, sillä tähänkään asti kukaan ei ole pystynyt tutkimaan kaikkea, ei edes tarkemmin rajatusta aiheesta! Sen sijaan *Reunamailla* tarjoaa lukijalle aiheiden ja näkökulmien kattauksen, josta jokainen varhaismodernin ajan maaseutua tutkiva tai siitä muuten vaan kiinnostunut henkilö löytää jotain, mihin tarttua. Jatkotutkimuksen kohteitakaan ei tarvitse etsiä kaukaa, sillä niitä riittää niin 1600–1800-lukujen kaupunkiyhteisöissä kuin itäisessä Suomessa. Jo reunamailla eläneiden ihmisryhmien suuri kirjo osoittaa joka tapauksessa kaikkienensa sen, ettei näkemys staattisesta talonpoikaisyhteiskunnasta kelpaa enää ainoaksi selitykseksi menneestä maailmasta.

FT, Dos. Antti Räihä työskentelee tutkijatohtorina Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksessa.